

САВВИНА КНИГА — ДРЕВНЕСЛАВЯНСКАЯ РУКОПИСЬ XI, XI-XII И КОНЦА XIII ВЕКА. Издание подготовили О. А. Князевская, Л. А. Коробенко, Е. П. Дограмаджиева. Российская академия наук, Институт славяноведения, Археографическая комиссия – Федеральная архивная служба России, Российский государственный архив древних актов – Болгарская академия наук, Институт болгарского языка. Москва: »Индрик«, 1999, 704 стр.

Ovo fototipsko i kritičko, veoma pregledno izdanje *Savine knjige* pokazuje visoke dosege današnje ruske i bugarske slavistike. Naime, na pripravi knjige radili su vrhunski ruski i bugarski paleoslavisti u krilu Ruske akademije znanosti, Ruskoga državnoga arhiva starih akata.

Rukopis *Savine knjige* čuva se u Moskvi (Российский государственный архив древних актов, фонд 381, № 14). Najveći dio rukopisa (ff. 25-153) potječe iz XI. stoljeća, a drugi su dijelovi (ff. 1-24 te 154-165) mlađi (X-XII i konac XIII. st.) i pripadaju ruskoj redakciji. Zadnji, tj. 166. list također pripada XI. stoljeću i napisan je u Bugarskoj. Dakle, rukopis se sastoji od četiriju različitih dijelova. Izdanje sadrži: uvod, paleografski opis, preslik teksta i paralelno kritički priređen tekst lijepom starom ćirilicom. U uvodu je napisano sve najbitnije: opisan je rukopis, prikazana je povijest njegova proučavanja i sadržaj po dijelovima od kojih je sastavljen.

Rukopis sadrži izabrane dijelove četiriju *Evanđelja* (kratki aprakos): 124 lista obuhvaćaju čitavu liturgijsku godinu od Uskrsne nedjelje do Velike subote, slijedi »mjesecoslov« za razdoblje od 1. rujna pa 14. lipnja (ff. 124b-152), te 11 jutarnjih nedjeljnih čitanja *Evanđelja*. Uskrsno je čitanje početak *Ivanova Evanđelja* (»U početku bijaše riječ ...«), a *Evanđelje* na Veliku subotu završava koncem *Matejeva Evanđelja* (»Ja sam s vama do svršetka svijeta«), što sigurno ima svoj dubok simboličan smisao. Numeracija je u ovom izdanju, u usporedbi s izdanjem iz 1903. doživjela znatne izmjene, što je učinjeno veoma jasno i pregledno. Ispod preslika svake stranice naznačeno je o kojemu se čitanju iz *Evanđelja* radi.

Valjalo bi se potanje pozabaviti paleografskim osobinama rukopisa, najvećma stoga što pripada različitim pisarskim razdobljima i što se izrazito mogu razlikovati tri vrste grafije.

Već je V. N. Ščepkin smatrao da je prvotno Sava svoju knjigu prepisao s glagoljskog predloška. Među grafijskim zanimljivostima navodi se nekoliko

različitih oblika za и, a isto toliko i za nazal Ѣ koji — zanimljivo — ne dolazi prejotiran, ukoliko grčki znak »spiritus asper« nije označavao prejotiranost (Ѡзѣкъ str. 29). Oba se poluglasa upotrebljavaju, a jednom je umjesto Ѣ upotrijebljeno Ѡ (Ѡзѣкомъ) što se može smatrati i pisarskom pogrješkom. U 3. dijelu rukopisa grafem »zelo« piše se na dva različita načina i ima samo brojnu vrijednost. Redovito se piše znak ѣ. Jedina je iznimka pisanje znaka ѣ — иѣжшюмоу 65а, gdje je ѣ napisano iznad ш tako da se sjedinjuje sa srednjom vertikalom, dok »u« dolazi ili kao digraf оу ili pak kao jedan grafem, gdje je »y« nadpisano nad »o« (ѡ), a »ksi« (ѣ) se također u svim dijelovima rabi samo kao oznaka broja 60.

Uspoređujući *Savinu knjigu* s nekim drugim rukopisima koji su joj prethodili (među inima *Sinajski paterik*), dolazi se do zaključka da je 3. dio, koji pokazuje odlike ruske redakcije, pisan nešto ranije pa se može datirati »u rani period staroruske pismenosti« (32). To djelo čini još zanimljivijim, jer se na njemu mogu pratiti neke važne jezične mijene.

Tekst je priređen tako da je na jednoj strani uvijek preslik originalne stranice, a na drugoj je starom ćirilicom prenesen »redak na redak«; svaki je preneseni redak numeriran radi lakšega snalaženja u primjedbama, koje su priređivači dali u donjem dijelu stranice.

Kako je u prvom dijelu rukopisa, koji je palimpsest (ff. 1-24), pergamena bila strugana, prethodni je tekst ponegdje ostao slabo istrugan, vidljiv, pa čak i čitak. Posebnim bi se rasvjetljenjem možda dao pročitati veći dio prethodnoga teksta, što bi moglo pokazati da se radi o još jednom staroslavenskom uništenom rukopisu; da je noviji tekst pisan sa suprotne strane od prethodnoga teksta kako bi se izbjegla nečitkost, jer gdje to nije slučaj (kao na f. 2b i drugdje) vide se sasvim jasno novija slova preko starijih. Tako se na dnu f. 2b mogu pročitati riječi u zadnjem retku »великаго прѣрка илии«, a u prvom retku na vrhu stranice riječ »соблюдетъ«.

Negdje su pri struganju načinjene veće ili manje rupe pa su slova nastavljena jednostavno iza rupa. Najvjerojatnije je da su inicijali sa staroga teksta utjecali na inicijale *Savine knjige*.

Skraćenice, kojima rukopis obiluje, nisu razriješene, što se svakako moglo učiniti ako već ne u samom tekstu ono ispod teksta u primjedbama. Tako se na f. 57b čitav šesti redak sastoji od skraćenica, izuzme li se ono prvo I koje pripada prethodnoj riječi »величѣстви I«, a takvih primjera ima više.

Na koncu istaknimo da ovo izdanje baš u obliku u kakvu se pojavljuje pruža mnogostruke mogućnosti paleografskih, općelingvističkih i komparativističkih proučavanja.

VINKO GRUBIŠIĆ

DAS TETRAEVANGELIUM DES MAKARIJE AUS DEM JAHRE 1512. DER ERSTE KIRCHENSLAVISCHE EVANGELIEN-DRUCK. Faksimile-Ausgabe. Besorgt und eingeleitet von HEINZ MIKLAS unter Mitwirkung von STEFAN GODOROGEA und CHRISTIAN HANNICK. *Biblia Slavica, Ser. IV: Südslavische Bibeln*, Bd. 1, Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh 1999, XLVIII+291 str.

U nizu faksimilnih i kritičkih izdanja *Biblia Slavica* (glavni urednici Hans Rothe i Friedrich Scholz) kao prvi svezak u seriji koja nosi naslov *Južnoslavenske Biblije* izašao je faksimil prvotiska ćirilčnoga crkvenoslavenskoga evanđelja iz 1512. godine. Ovo je izdanje započeo pripremati prerano preminuli Božidar Rajkov iz Arheografske komisije u Narodnoj biblioteci »Kiril i Metodij« u Sofiji, a zgotovio Heinz Miklas uz suradnju Stefana Godorogea i Christiana Hannicka.

Edicija se sastoji od predgovora, uvoda i faksimila. Kako saznajemo iz predgovora, urednik H. Miklas temeljito je nadopunio prvobitnu skicoznu studiju S. Godorogea o prvotisku prema u međuvremenu izašloj knjizi Evgenija L. Nemirovskog *Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift, Band II (Die Druckereien des Makarije in der Walachei und von Giorgio Rusconi in Venedig)*, Baden–Baden, 1997. Christian Hannick je s liturgijskog aspekta opisao četveroevanđelje. Faksimil je napravljen prema tri primjerka evanđelja. Kao temelj poslužilo je najbolje sačuvano evanđelje Narodne biblioteke »Ivan Vazov« u Plovdivu (sign. RC II.32), a sporedni izvori bili su primjerci biblioteke manastira Rila (sign. L 1/11) i Narodne biblioteke »Kiril i Metodij« u Sofiji (sign. RC 512.1). U uvodnom dijelu (VII–XLVIII) objavljena je studija o *Četveroevanđelju* koja sadrži poglavlja: *O povijesti tiskovine, Predaja, Kodikologija i paleografija, Jezik, Sadržaj i tekstologija, Bibliografija* i popis kratica.

Četveroevanđelje iz 1512. godine izdanje je jedne od najstarijih ćirilskih tiskara, vlaške tiskare. Nakon pojave ćirilčnoga tiska u Krakovu 1491. g., zatim u Cetinju 1494., i u Vlaškoj je otvorena tiskara, koja je počevši od 1508.